

**Een archeologische begeleiding bij de
Marne Mosterdfabriek aan de Van der
Hoopstraat 21, Groningen, gemeente
Groningen (Gr.)**

concept versie

J.R. Veldhuis

ArcheoSupport-rapport Publicatienummer

**Groningen
2017**

DE NOORT

ZEE

GALLIÆ

PARS

Paris

Reims

© Metz

Colofon

Een archeologische begeleiding bij de Marne Mosterdfabriek aan de Van der Hoopstraat 21, Groningen, gemeente Groningen (Gr.)

ARCHEOSupport-Publicaties Publicatienummer
ARCHEOSupport-Projectcode 2017/006

Oprichtgever
De Marne's Fabrieken bv, P. de Vries
Bevoegd gezag
Gemeente Groningen, R. Kruisman
Beheer en plaats van documentatie
het betreffende depot, heel soms ROB

ARCHIS nummer bureau-onderzoek

...

ARCHIS nummer onderzoek

...

Tekst

J.R. Veldhuis

Foto's

A. Ufkes en J.R. Veldhuis

Digitale beeldverwerking

J.R. Veldhuis

Redactie

A. Ufkes

Eindredactie

J. Schoneveld

Status

concept versie

Uitgegeven door

ArcheoSupport bv

Postbus 41018

9701 CA Groningen

Groningen, 2017

Omslag

Leo Belgicus, Jan van Doetecum 1598.

Een recente lijst van de ArcheoSupport-Publicaties is te vinden op www.archeosupport.nl

Inhoud

1 Inleiding	5
<i>J.R. Veldhuis</i>	
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	5
1.2 Kwaliteitswaarborging	6
1.3 Ligging van het onderzoeksgebied	6
1.4 Objectgegevens	8
1.5 Doel van het onderzoek	8
1.6 Onderzoeksgeschiedenis	8
1.7 Werkwijze	10
2 Resultaten	13
<i>J.R. Veldhuis</i>	
2.1 Sporen en structuren	13
2.2 Vondstmateriaal	20
3 Synthese	21
<i>J.R. Veldhuis</i>	
4 Conclusie	25
<i>J.R. Veldhuis</i>	
Literatuur	27
Bijlagen	28

Samenvatting

De Marne Mosterdfabriek begon aan het eind van de 19^e eeuw in Kloosterburen en zou ongeveer dertig jaar later naar de stad Groningen verhuizen. Hier maakten ze gebruik van een pand in de Mussengang. In de jaren zestig van de vorige eeuw verhuisde de Marne Mosterdfabriek naar de Van der Hoopstraat om daar aan het eind van de twintigste eeuw opnieuw te verhuizen naar de huidige locatie. In verband met een geplande uitbreiding, een nieuwe loods en aangrenzend een nieuwe parkeerplaats, vond in het voorjaar van 2017 een archeologisch onderzoek plaats om eventuele archeologische resten in beeld te brengen.

Gezien de aard van het onderzoek, een archeologische begeleiding, was duidelijk dat de archeologische verwachting beperkt was. Aan deze verwachting werd voldaan. Hoewel er sprake was van duidelijk menselijk ingrijpen in de bodem, waren dit bijna zonder uitsluitel recente verstoringen. Eén van deze verstoringen sprong er echter wel uit qua duidelijkheid: drie grote, cirkelvormige ingraving opgevuld met zand, die simpelweg door een blik in oostelijke richting geïnterpreteerd konden worden: funderingen voor de (olie)silo's die hier eens gestaan hebben. Het uiteindelijke enige archeologische spoor was een deel van een sloot met hierin baksteenpuin.

Het verhaal van de vindplaats is dan ook niet het verhaal van de archeologie. Het is het verhaal van de rivier de Hunze. De historische Hunze waarvan de oorspronkelijke, natuurlijke stroming langs Groningen liep. De plaats waar de Hunze stroomde voor verlegging is bekend en het tijdens het hier beschreven archeologisch onderzoek werden resten van deze historische Hunze aangetroffen.

1 Inleiding

J.R. Veldhuis

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In opdracht van De Marne's Fabrieken bv uit Groningen¹ heeft ArcheoSupport bv te Groningen een archeologische begeleiding (protocol opgraven) uitgevoerd aan de Van der Hoopstraat 21 te Groningen (Gr.), de locatie van de Marne Mosterdfabriek. Aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen herontwikkeling van de onderzoekslocatie: de aanleg van een nieuwe loods en parkeerplaats oostelijk van de huidige Marne mosterdfabriek. Uit een eerder uitgevoerd booronderzoek (De Roller 2016) bleek dat ter plaatse sprake is van mogelijke oeverwal van de Hunze aan de noordzijde van de onderzoekslocatie en komgronden in meer zuidelijke richting. Op de overgang van oeverwal naar komgronden kunnen archeologische sporen uit de periode IJzertijd–Nieuwe Tijd worden aangetroffen. Overigens heeft voorafgaand aan het booronderzoek geen bureauonderzoek plaatsgevonden.

Voor de bouw van de parkeerplaats en loods wordt tot een diepte van maximaal 80 cm –maaiveld (= 0,16 m –NAP) ontgraven. Aangezien hierbij mogelijk aanwezige archeologische resten worden bedreigd, werd besloten voorafgaand de eventueel aanwezige archeologische resten middels een archeologische begeleiding (protocol opgraven) te onderzoeken. Dit onderzoek vond plaats van 20 t/m 27 maart 2017 en werd uitgevoerd door drs. J.R. Veldhuis (projectleiding en veldtechniek) en mw. drs. A. Ufkes (veldmedewerker), beide KNA-senior archeoloog. De graafmachine werd geleverd door de opdrachtgever (Schuitema) en bediend door Harm Schenk (Wieringa grondverzet Bedum; ingehuurd via Mulder Loonbedrijf, Groningen). De eerste resultaten zijn middels een evaluatierapport gerapporteerd waarin de potentie voor de uitwerking werd gegeven (Veldhuis 2017).

De definitieve uitwerking is geschied door ArcheoSupport en alhier gepresenteerd. In deze rapportage worden de aangetroffen archeologische sporen beschreven en geïnterpreteerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van historische gegevens, voor zover deze aanwezig zijn of van toepassing. Op basis van de verkregen spoorinterpretaties, historische bronnen en relatie met in omgeving plaatsgevonden onderzoek,

¹Ten tijde van het onderzoek was de coördinatie van de bouw en daarmee het archeologische onderzoek, komen te liggen bij Schuitema bv met als contactpersoon dhr. Jaap Dokter.

wordt vervolgens in de conclusie de onderzoeksvragen beantwoord.

1.2 Kwaliteitswaarborging

ArcheoSupport beschikt over een eigen opgravingsvergunning, afgegeven namens het Ministerie van OC&W door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Vanwege de invoering van de nieuwe Erfgoedwet gaat vanaf uiterlijk 1 juli 2017 ArcheoSupport haar archeologisch onderzoek uitvoeren op basis van certificering volgens de BRL SIKB 4000. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld zijn in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 4.0) die onderdeel uitmaakt van de BRL SIKB 4000.²

1.3 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt aan de noordelijke rand van de stad Groningen, direct ten zuiden van het Van Starckenborgkanaal (afb. 1.1). Het betreft een industriegebied. De onderzoekslocatie is thans het terrein van de Marne mosterdfabriek en buiten een bestrating direct langs de huidige loods voor bezoekers e.d., een grasland voor recreatief/decoratief gebruik. Voorafgaand aan het huidige gebruik bood de locatie plaats aan diverse opslagsilo's. Op basis van historische gegevens is geen informatie beschikbaar over bebouwing, zoals gezegd heeft er geen bureauonderzoek plaatsgevonden voor het plangebied. Het is mogelijk dat het land in historische tijden hoorde bij gebied van het Kasteel van Selwerd (Ufkes & Schoneveld 1997b). De verwachting op basis van het booronderzoek is dat een stroomrug van de oorspronkelijke Hunze aangetroffen kan worden, welke ook iets zuidelijker is aangetroffen bij het onderzoek aan de Cortinghborg (Krol 2012).

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

1.4 Objectgegevens

Provincie	Groningen
Gemeente	Groningen
Plaats	Groningen
Toponiem	Van der Hoopstraat 21
Kaartblad	7D
Coördinaten	NW: 233.431/584.413 NO: 233.459/584.398 ZO: 233.422/584.330 ZW: 233.394/584.339
Periode	Periode
Type object	Objecttype
Type bodem	kleigrond
Geomorfologie	Getijdeafzettingen

1.5 Doel van het onderzoek

Een archeologische begeleiding heeft tot doel het documenteren van gegevens en het veilig stellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor de kennisvorming over het verleden. Om dit doel te realiseren zijn in het Programma van Eisen (PvE), opgesteld door drs. J. Schoneveld (ArcheoSupport bv), de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:³

- 1 *Wat is de geologische/bodemkundige bodemopbouw?*
- 2 *Zijn er resten uit de prehistorie of jongere archeologische perioden in het onderzoeksgebied aanwezig, zo ja, wat is de precieze ouderdom en aard van deze resten?*
- 3 *Zijn er aanwijzingen betreffende de aard van de activiteiten die ter plekke van het onderzoeksgebied plaats vonden (ambachtelijke activiteiten, sporen van landgebruik)?*

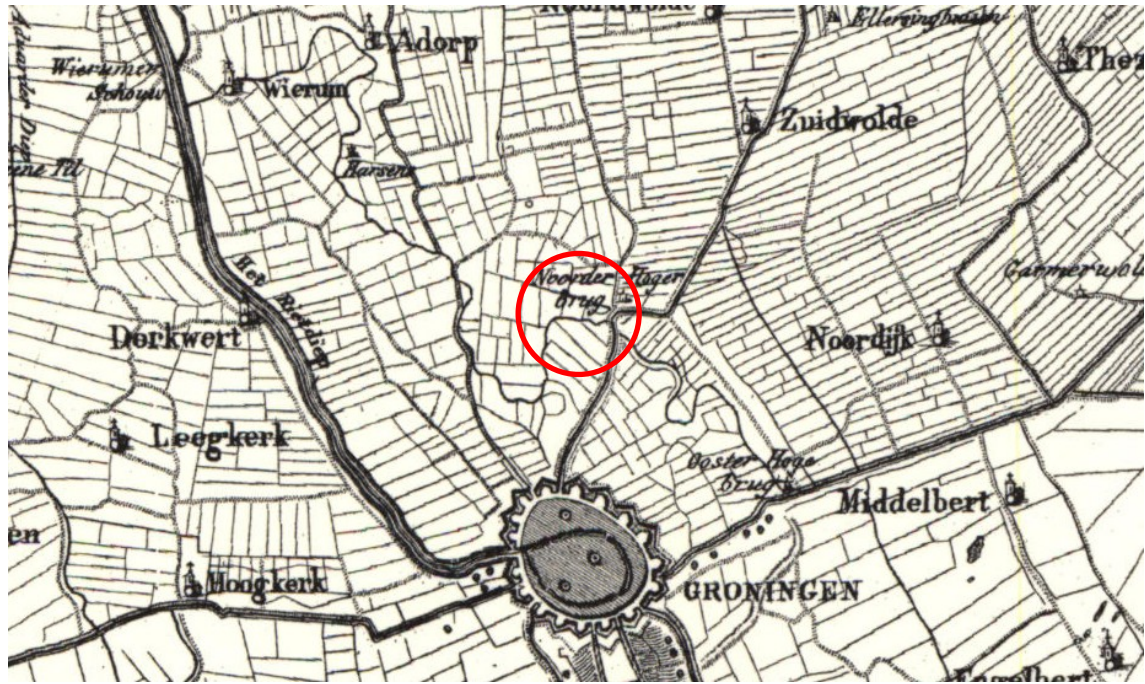
Als algemene vraagstelling kan worden geformuleerd:

Kunnen de aangetroffen sporen en het vondstmateriaal bijdragen tot een beantwoording van de onderzoeksvragen?

1.6 Onderzoeksgeschiedenis

Gelegen aan de huidige rand van de stad Groningen, was de onderzoekslocatie ook in de afgelopen eeuwen een buitengebied. Op historische kaarten van de stad wordt de locatie en de directe omgeving aangegeven als onbebouwd (zie bijvoor-

³Schoneveld, J., 2017. *Programma van Eisen, Groningen Van der Hoopstraat 21*. Dit PvE is goedgekeurd door het Bevoegd Gezag op 20-02-2017.

Afbeelding 1.2. De onderzoekslocatie (in rood omcirkeld) in het onbebouwde landschap ten noorden van de stad Groningen halverwege de 19^e eeuw (circa 1843). Bron: Topotijdreis.

beeld 1.2). Dat neemt niet weg dat in de directe omgeving tijdens opgravingen en begeleidingen, archeologische vondsten zijn gedaan.

De oudste in de omgeving aangetroffen resten zijn afkomstig van een terp of wierde. Deze wierde ligt ten noorden van de wijk Selwerd nabij het Kernfysisch Versneller Instituut op het Zernikecomplex. Deze wierde, Verwerd genaamd op historische kaarten, is tijdens de bouw van het instituut grotendeels afgegraven. Desondanks werd tijdens de verbreding van het Van Starckenborgkanaal in de jaren negentig van de 20e eeuw, nog resten van deze wierde aangetroffen. De oudste resten lagen aan de westzijde, langs de stroming van de Drentse Aa. In deze resten werd aardewerk uit de 5e eeuw aangetroffen, terwijl ingravingen op basis van stratigrafie in de IJzertijd dateren (Kortekaas 1999, pp. 22–23).

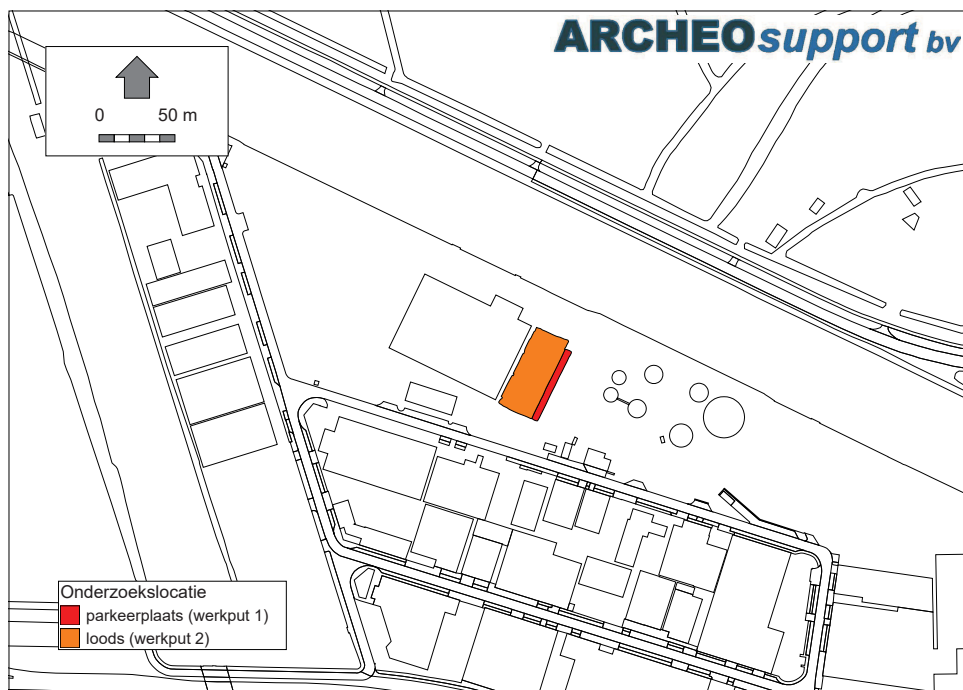
Enkele kilometers ten noordwesten van de onderzoekslocatie is het archeologisch monument van het Klooster van Selwerd. Dit klooster was in gebruik van de 12e t/m de 16e eeuw en werd tijdens de aanleg van het Van Starckenborgkanaal begin twintigste eeuw, opgegraven in de jaren dertig van de 20^e eeuw door Van Giffen. Tijdens graafwerkzaamheden ter verbreding van het Van Starckenborgkanaal in de jaren negentig van de twintigste eeuw, werden tevens resten aangetroffen toegeschreven aan de terreininrichting van dit klooster (Kortekaas 1999, pp. 20–23). Ten zuiden van dit klooster, aan de noordzijde van de huidige wijk Selwerd, lag het middeleeuwse steenhuis, het Kasteel van Selwerd. Dit kasteel was in gebruik tot in de 14e eeuw toen het werd gesloopt. Eind jaren negentig, eveneens als indirect gevolg van de verbreding van het Van Starckenborgkanaal, werd deze locatie onderzocht (Ufkes & Schoneveld 1997a, Ufkes & Schoneveld 1997b). Bij dit onderzoek werden verder resten van steenovens aangetroffen.

Een ruime driehonderd meter ten zuiden van de huidige onderzoekslocatie lag een ander steenhuis, de Cortingborg. Op het terrein van deze vond een door onderzoeksbureau MUG uitgevoerd archeologische onderzoek plaats (Krol 2012). Conform de verwachting van een buitengebied werden weinig archeologische sporen en vondsten gedaan. Wel werd inzicht verkregen in de opbouw van de bodem en de natuurlijke loop van de Hunze, een belangrijke waterweg in historische tijden. Tot slot is tijdens de vervanging van de Noordzeebrug middels een oude bestrating aangetroffen. Het gaat om een weg gemaakt van diverse baksteentypen. Deze weg wordt geassocieerd met de aanleg van het Van Starckenborgkanaal in het begin van de 20e eeuw (Veenman 2014, pp. 9–12)

Op de onderzoekslocatie zelf is in 2016 een booronderzoek uitgevoerd (De Roller 2016). Bij dit onderzoek werd een deels verstoorde bodemopbouw aangetroffen met op één locatie een zeker drie meter diepe ingraving gevuld met zand. Op de rest van het terrein werden in de boringen onverstoorte kleipakketten aangetroffen.

1.7 Werkwijze

Gezien de aard van het onderzoek, een archeologische begeleiding, vond het graafwerk plaats volgens de planning van de bouw met archeologisch overleg. Mid-

Afbeelding 1.3. Ligging van de archeologische werkput ten opzichte van de bebouwing en het stratenpatroon. Kaart: J.R. Veldhuis.

dels een graafmachine met gladde bak zijn vervolgens de archeologische vlakken aangelegd op aanwijzing van de archeologen. Hierbij zijn twee archeologische niveau's aangelegd. De gehele onderzoekslocatie is aangelegd op een diepte van circa 50 cm –maaiveld (= 0,19 m +NAP), gedocumenteerd als vlak 1. Aan de randen van de geplande loods is vervolgens een funderingssleuf voor de toekomstige heipalen, met een breedte van circa 1,80 meter aangelegd op een diepte van circa 80 cm –maaiveld (= 0,16 m –NAP), vlak 2. Van deze funderingssleuf is een lang profiel gedocumenteerd. De funderings-/profielsleuf is hiermee minder diep aangelegd dan omschreven in het PvE en evenmin is er een derde vlak aangelegd (op 1,60 m –maaiveld). De reden hiervoor is dat de bouwplannen zijn gewijzigd en er niet dieper wordt ontgraven. Na telefonisch overleg met het Bevoegd Gezag in de persoon van drs. G.L.G.A. Kortekaas (dd. 24-3-2017), is vervolgens besloten af te wijken van het PvE en slecht één vlak in de profielsleuf te documenteren en de sleuf niet dieper aan te leggen dan de maximale ontgravingsdiepte.

De beide archeologische vlakken zijn ingemeten, digitaal getekend, gefotografeerd voor zover mogelijk, en de NAP-hoogtes van de vlakken zijn bepaald. De onderzoekslocatie is verdeeld in twee werkputten: werkput 1 betreft de parkeerplaats aan de oostzijde van de onderzoekslocatie en werkput 2 de locatie van de toekomstige loods (afb. 1.3). Aangetroffen archeologische sporen zijn indien mogelijk gecoupeerd om de aard en de diepte van het spoor te bepalen.⁴ Indien relevant zijn deze

⁴Bij het couperen van spoor wordt de helft weggegraven zodat een dwarsdoorsnede van het spoor ontstaat, en de vorm en diepte kan worden vastgesteld.

coupes gefotografeerd, getekend (schaal 1:20) en afgewerkt. Hierbij zijn eventuele vondsten verzameld per spoor/vulling. Vondstmateriaal dat is aangetroffen tijdens de aanleg van de archeologische vlakken zijn, indien deze niet aan een spoor gekoppeld konden worden, per vlak in eenheden van circa 5×5 meter (afhankelijk van de putbreedte) verzameld. Bij de aanleg van het vlak is zowel de verwijderde grond als het sporenvlak afgezocht met een metaaldetector. Tot slot is in de funderingssleuf over de grootste lengte een profiel aangelegd, waardoor een noord-zuid georiënteerde dwarsdoorsnede van de locatie werd verkregen. Dit westprofiel is gefotografeerd, getekend (schaal 1:20) en beschreven.

2 Resultaten

J.R. Veldhuis

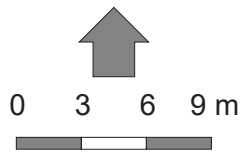
2.1 Sporen en structuren

2.1.1 Sporen op vlak 1

Het eerste opgravingsvlak, vlak 1, beslaat de volledige onderzoekslocatie: de geplande parkeerplaats (werkput 1) en de toekomstige loods (werkput 2). Het vlak is aangelegd op de maximale ontgravingsdiepte van circa 50 cm –maaiveld (= 0,19 m +NAP). Op dit vlak zijn recente sporen aangetroffen, enkele (mogelijke) archeologische sporen en diverse kleilagen (zie afb. 2.1).

Recente verstoringen worden veelvuldig aangetroffen. Meer dan de helft van het vlak bestaat uit recente verstoringen van diverse aard. Het gaat hier om recente ingravingen, drainages, grindbanen, fundering/egalisatie voor de aanwezige bestrating en zandpakketten. Voor enkele losse ingravingen is het doel niet duidelijk. De drainagebuizen lopen min-of-meer oostwest en betreffen plastic buizen waarbij de drainagesleuf is opgevuld met grind. Een aangetroffen grindbaan (werkput 2 spoor 17) ligt parallel aan deze drains en direct naast één van deze. Onder de bestrating van de ingang van het terrein naar de officiële ingang van de fabriek en de daarbijhorende parkeerplaats, werd een recente egalisatie/funderingslaag aangetroffen. Net als bij de drains geldt dat deze liep tot ongeveer het niveau van ontgraving zodat lokaal tijdens het verdiepen tot de maximale ontgravingsdiepte, de ongestoorde lagen door de verstoring heenschemerden.

De meest in het oog springende verstoring zijn drie grote zandplekken. Deze verstoring was ook reeds tijdens het booronderzoek waargenomen. In één van de boringen, boringnummer 2, werd een zandpakket aangetroffen doorlopend tot een diepte van tenminste drie meter (De Roller 2016, p.5). Deze zandplekken zijn recent gezien de oversnijdingen met andere sporen en de manier waarop het zand is aangestampt. Het gaat om drie grote, cirkelvormige plekken. Van deze is één gedeeltelijk aangetroffen (aan de oostkant van de onderzoekslocatie), één voor ongeveer de helft (aan de noordzijde) en één volledig (in het midden). De doorsnede van de volledige cirkel bedraagt bijna achttien meter, de doorsnede van de ongeveer halve cirkel aan de noordzijde tenminste 16,6 meter en de derde en meest incom-

Afbeelding 2.1. Aangetroffen grondsporen op vlak 1. Kaart: J.R. Veldhuis

Afbeelding 2.2. Silo's langs de zuidzijde van het Van Starckenborghkanaal circa 1963. Bron: onbekend (internetfoto).

plete aan de oostzijde een krappe dertien meter. Het gaat hier om de zandfundering van opslagsilo's zoals nog aanwezig op het aangrenzende perceel. Aanvankelijk waren aan de zuidzijde van het Van Starckenborghkanaal tussen de huidige Noordzeebrug en de spoorbrug, meerdere terreinen met silo's gebruikt voor de opslag van olie (zie afb. ??)

Buiten de verstoringen zijn diverse lagen aangetroffen. Het gaat uitsluitend om kleilagen. Binnen de kleilagen bestaat variatie op basis van kleur, de hoeveelheid humus en de soort en hoeveelheid insluitsels. De klei geheel aan de noordzijde van de onderzoekslocatie (werkput 1 en 2, spoor 3), verschilt sterk van de andere aangetroffen lagen. Deze klei is donkergrijs, lokaal lichtblauwig, en humeus. Hoewel het gaat om natuurlijke afzettingen, zijn in dit pakket kleine fragmenten puin aangetroffen. Het kleipakket is echter onverstoord en er zijn geen verdere sporen van menselijke activiteiten waargenomen. In meer zuidelijke richting is in de verschillende kleilagen weinig tot geen humus waargenomen. Evenmin is er sprake van puinresten in deze lagen. De klei is hier meer lichtgrijs met een lichtbruine zweem. In enkele van deze lagen zijn roestspikkels aangetroffen, waarbij de mate van deze inclusies verschilt per laag. Tevens is er een laag zonder deze roestspikkels.

Archeologische resten ontbreken bijna volledig. In de zuidoosthoek zijn een vier vlekken aangetroffen. Deze vlekken worden binnen dit vlak alleen hier aangetroffen en liggen op korte afstand van elkaar: drie geclusterd en de vierde op een paar meter ten noorden. Het zijn lichtgrijze vlekken met een ronde of ovale vorm (werkput 1 spoor 15 en werkput 2 spoor 11, 12 en 13). Twee van deze sporen zijn

Afbeelding 2.3. Coupefoto van spoor 13 in werkput 2. Foto: J.R. Veldhuis.

gecoupeerd om de doorsnede te bestuderen en desgewenst de aard te bepalen. Dit maakte duidelijk dat het gaat om natuurlijke sporen (zie afb. 2.2).

Buiten de puinresten waargenomen in de kleilaag aan de noordzijde (spoor 3), is het enige archeologische spoor dat wijst op menselijke aanwezigheid een puinbaan (werkput 1 spoor 12, werkput 2 spoor 10). Het gaat om een spoor met een breedte van maximaal 1,9 meter en een diepte van tenminste 39 cm (0,14 m – NAP). Het spoor heeft een noordwest-zuidoost oriëntatie en ligt vlakbij de hierboven omschreven lichtgrijze vlekken. Gezien de breedte en de doorsnede (zie paragraaf 2.1.3), lijkt het te gaan om een (natuurlijke) sloot. In deze sloot is een kleine hoeveelheid puin aangetroffen. Het gaat om fragmenten van niet-recente baksteen. Eén van deze bakstenen was compleet met als afmetingen $27,5 \times 13,5 \times 6,5$ cm.¹ Deze afmetingen wijzen op een Groninger steen uit de periode 12e – 13e eeuw, of eventueel de 14e – 15e eeuw² waarmee deze sloot in de late Middeleeuwen dateert.

2.1.2 Sporen op vlak 2

In tegenstelling tot het hierboven beschreven vlak 1, is het tweede vlak beperkt tot de funderingssleuf. Deze funderingssleuf betreft een smalle baan (bijna twee meter breed) langs de volledige oostzijde van de te bouwen loods en een deel van de noord- en zuidzijde. Het tweede vlak is daarmee beperkt tot werkput 2. Het

¹De baksteen is in het veld bekeken en niet verzameld.

²Mond.med. J. Schoneveld, specialist bouw materiaal ArcheoSupport bv.

vlak is aangelegd op een diepte van circa 80 cm –maaveld (= 0,16 m –NAP). Op dit vlak zijn het vervolg van het archeologische spoor, de grondlagen en de recente verstoringen aangetroffen (zie afb. 2.3).

De recente verstoringen bestaan uit enkele ingravingen en het vervolg van twee van de silo's (spoor 27 en 50). De recente ingravingen worden met name in de zuidelijke helft aangetroffen en vormen het vervolg van de op vlak 1 aangetroffen verstoringen. De drains, grindbanen en fundering/egalitatie van de bestrating ontbreken als gevolg van de ontgravingsdiepte. Van de puinbaan is de onderkant aangetroffen. In het oostelijk deel van deze sleuf verschijnen enkele nieuwe grijze vlekken. Deze zijn onregelmatiger van vorm en meer diffuus verspreid dan op vlak 1, waarmee het natuurlijk karakter van deze bevestigd werd.

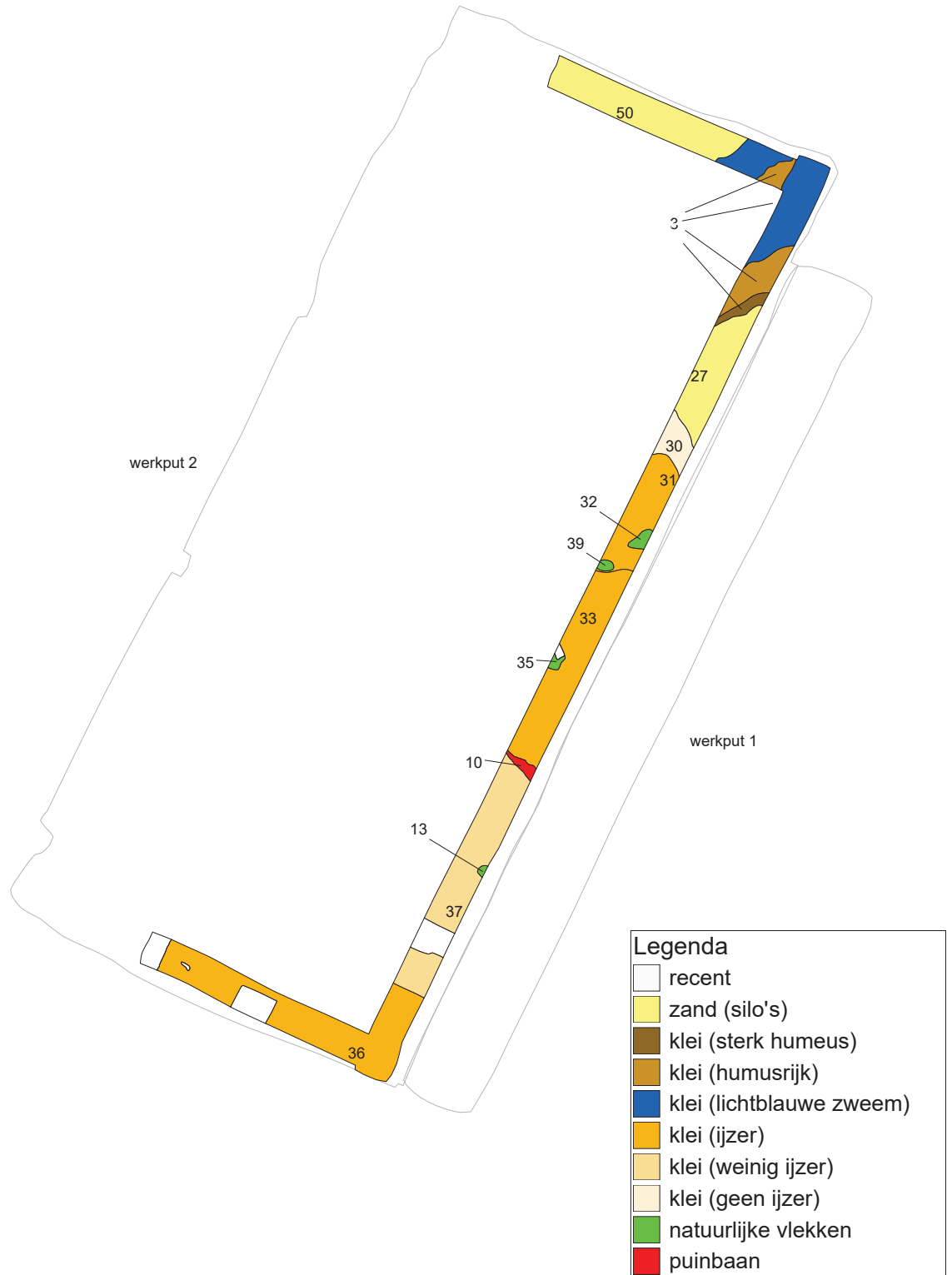
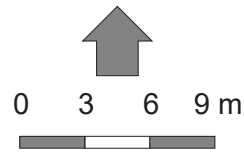
Door de sterke afname van de recente verstoringen zijn de diverse grondlagen beter in beeld. Het betreft dezelfde lagen als aangetroffen op vlak 1, zij het met een kleine verandering. De laag geheel aan de noordzijde is opnieuw aanwezig. Binnen deze laag zijn op vlak 2 echter vier sublagen waargenomen. De laag van het eerste vlak beperkt zich tot een krap twee meter brede baan aan de zuidkant van het spoor. Het grootste oppervlakte wordt ingenomen door een nieuwe vulling, een donkergrijze laag met een lichtblauwe zweem en minder humeus. Binnen deze is lokaal een meer humeuze plek. Geheel aan de zuidkant, afgesneden door de ingraving voor de silo, is een smalle band van bruine, sterk humeuze klei. Op vlak 2 is goed te zien hoe deze lagen een noordoost-zuidwest oriëntatie hebben. Het geheel doet denken aan een door fluviatiele afzettingen ontstane langwerpige verhoging in het landschap, waardoor deze laag is geïnterpreteerd als een oeverwal.

De oorspronkelijke begrenzingen ontbreken. Aan zowel de noordwest zijde als aan de zuidzijde, wordt deze laag afgesneden door de recente verstoringen van de silofunderingen. De resterende lagen zijn de lichtgrijze kleilagen met een variërende hoeveelheid ijzerinclusies. Lagen met geen ijzeroer slechts zijn, zeker in vergelijking met vlak 1, slechts beperkt aanwezig.

2.1.3 Profiel

Na aanleg van het noord-zuid deel van de funderingssleuf, is aan de westzijde van deze een profiel aangelegd en gedocumenteerd. Door een verandering in de bouwplannen werd de funderingssleuf aangelegd op een diepte van 80 cm (0,16 m –NAP), waardoor het profiel maximaal 'slechts' 40 cm beslaat. Het profiel bevat de sporen waargenomen op vlak 1 en vlak 2 van werkput 2. Deze sporen bestaan uit de recente verstoringen (ingravingen, drainages, grindbanen en silo funderingen), diverse van de lichtgrijze vlekken, de puinbaan en de diverse grondlagen (afb. 2.4).

Het aantal recente verstoringen op de plaats van de profielsleuf, is beperkt. Verstoringen zoals drains waren aanwezig, maar gingen niet diep door. Van een smalle, twee meter brede verstoring aan de zuidkant van het terrein (spoor 15), is in het profiel de onderkant niet aangetroffen. De twee aangesneden silo funderingen zijn nadrukkelijk aanwezig in het profiel. In het profiel werden ook diverse lichtgrijze

Afbeelding 2.4. Aangetroffen grondsporen op vlak 2. Kaart: J.R. Veldhuis

Afbeelding 2.5. Aangetroffen grondsporen in het profiel. Kaart: J.R. Veldhuis

vlekken aangetroffen. Aangezien deze vlekken 'gewoon' verschijnen in de verschillende lagen, is daarmee definitief bevestigd dat het gaat om natuurlijke verkleuringen.

Het enige archeologische spoor, de puinbaan, kwam in het profiel goed in beeld. Van dit spoor is de volledige diepte in het profiel aangetroffen. De puinbaan heeft in doorsnede ronde vormen zonder sporen van ingraving (spitsporen). Dit suggereert dat het niet een door mensen gemaakte ingraving betreft, maar een op natuurlijke wijze ontstaan spoor. Het gaat waarschijnlijk om een sloot die dan gebruikt is om bouwafval te dumpen (de puinresten). Het ontbreken van organische afzettinglagen zou dan wijzen op snelstromend water of een zeer kort gebruik.

In het profiel zijn dezelfde grondlagen aangetroffen als op vlak 1 en 2. Wel is binnen deze lagen sprake van een meer verfijnde opdeling waarbij nieuwe lagen onderscheiden konden worden. De lagen overlappen elkaar, waarbij over het algemeen de meer zuidelijke lagen over de noordelijke liggen. Hierdoor wordt de suggestie gewekt van een aflopend landschap dat in fasen is opgevuld met verschillende lagen. De belangrijkste oversnijding binnen deze, die tussen de duidelijk afwijkende, donkergrijze laag aan de noordzijde en de lichtere, ijzerhoudende lagen ten zuiden van deze, kon door een recente verstoring (één van de silo's), niet worden waargenomen. Wel is bij deze laag in het profiel duidelijk te zien dat de binnen deze aangetroffen (meer humeuze en puinloze) lagen over de kern liggen, waarmee een beeld van een door rivierafzettingen opgebouwde wal wordt verkregen.

2.2 Vondstmateriaal

Tijdens het archeologisch onderzoek is geen vondstmateriaal aangetroffen. Het in lagen en de puinbaan aangetroffen baksteenpuin was té gefragmenteerd voor determinatie. De ene relatief complete baksteen aangetroffen in de puinbaan, is in het veld opgemeten, maar niet verzameld.

3 Synthese

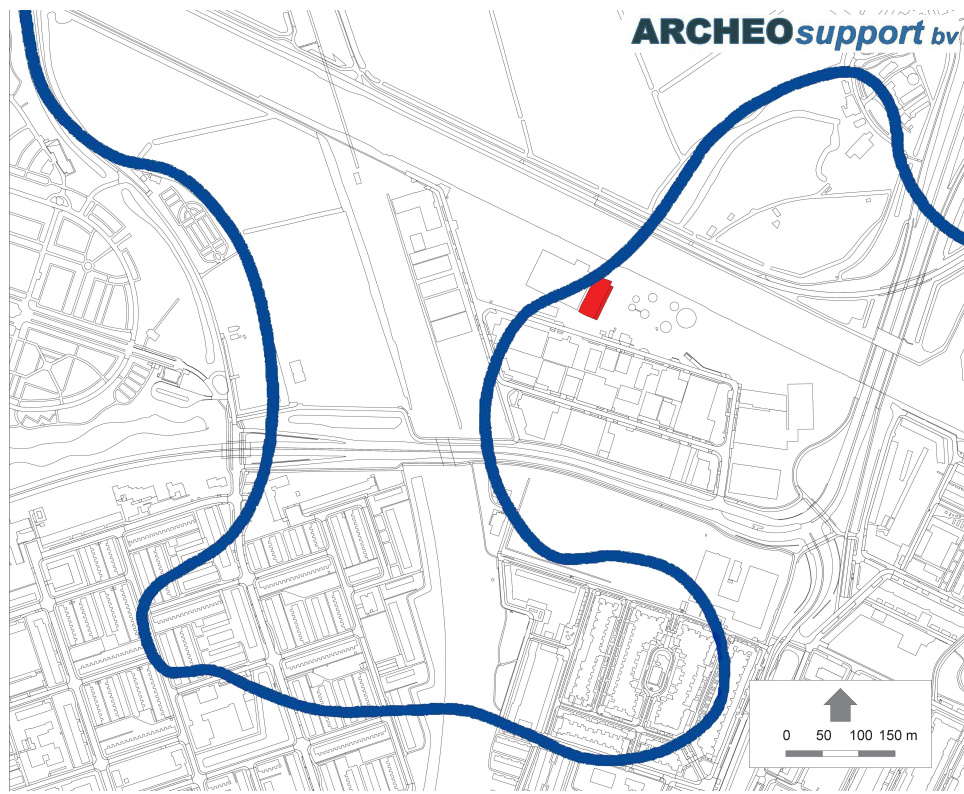
J.R. Veldhuis

Door het bijna volledig ontbreken van sporen van menselijke activiteiten is het verhaal van de vindplaats het verhaal van de natuurlijke bodemopbouw. De uiteindelijke geringe ontgravingsdiepte vormt hierbij een belemmering om dit verhaal zo volledig mogelijk te vertellen. Desalniettemin lijkt het mogelijk de bodemlagen op de onderzoekslocatie te interpreteren en daarmee te komen tot een reconstructie van het landschap. Het lijkt te gaan om een aan een rivier grenzend landschap. De rivier zelf valt buiten het onderzoeksgebied, maar de bij deze horende oeverwal is aangetroffen met daarachter de aangetroffen overspoelings-/afzettingslagen. In dit landschap was dan sprake van beperkte menselijke aanwezigheid en activiteiten.

De donkergrijze kleilaag geheel aan de noordzijde van de onderzoekslocatie, is geïnterpreteerd als oeverwal. Binnen deze laag zijn zowel in het profiel als op vlak 2 meerdere afzettingsfase waargenomen. De oudste afzettingsfase is een donkergrijze kleilaag met een lichtblauwe zweem en licht humeus. Deze fase wordt afgedekt door een volgende fase, een meer bruinige, humeuze laag. Een derde fase is donkerder bruin en weer humeuzer. De opbouw van deze lagen heeft op vlak 2 een noordoost-zuidwest oriëntatie (zie afb. 2.3). Hierdoor ontstaat het beeld van een door fluviaatiele afzettingen gevormde langgerekte verhoging in het landschap. De rivier waarlangs deze oeverwal lag, zal dezelfde oriëntatie hebben gehad. Gezien de aanwezigheid van een geringe hoeveelheid puinresten in deze oeverwal, is duidelijk dat deze droog genoeg was voor menselijke aanwezigheid.

Bij het onderzoek aan de Cortingborg werd eveneens een oeverwal aangetroffen (Krol 2012). Bij beide vindplaatsen is sprake van enige aftopping van de oeverwal. Desgewenst worden deze aangetroffen vanaf ongeveer dezelfde NAP hoogte: rond 0 m +NAP, net daarboven voor deze locatie en net eronder voor de Cortingborg. In tegenstelling tot de zandige oeverwal bij de Cortingborg, gaat het hier echter om een humeuze, zwak siltige klei. Oeverwallen van siltige klei zijn echter meer aangetroffen in de stad Groningen en zijn waarschijnlijk jonger dan de zandige oeverwallen (Kortekaas 2000, p. 7). De oeverwal aangetroffen aan de Cortingborg is toegeschreven aan de loop van de Hunze. Ondanks de geringe verschillen tussen beide, lijkt dat ook waarschijnlijk voor de hier aangetroffen oeverwal.

De historische Hunze is van oorsprong een grillige, sterk meanderende rivier met meerdere stroomgeulen. Een rivier die zijn oorsprong vond in Drenthe en uitmonde

Afbeelding 3.1. De opgravingslocatie (in rood) in de omgeving met hierop geprojecteerd de historische loop van de Hunze aan de noordwestzijde van de stad Groningen. Kaart: J.R. veldhuis naar Van den Broek 2007, p. 284).

in de Waddenzee, en daarmee onder invloed van de getijden stond. De oorspronkelijke, natuurlijke loop van de Hunze volgde het glaciële dal langs de Hondsrug. Hierdoor stroomde de rivier langs de oostzijde van de stad Groningen om, via de huidige wijk De Hunze, uit te komen aan de noordwestzijde van de stad. Alvorens door te stromen in noordwestelijke richting naar de Waddenzee, boog de rivier zuidwaarts in een grote lus. Deze lus stroomde waar vandaag de dag de wijken De Hoogte en Selwerd liggen (?). Zoals blijkt uit afbeelding 3.1 raakt de onderzoekslocatie net de stroming van de Hunze. Het lijkt daarmee waarschijnlijk dat de hier aangetroffen oeverwal een oeverwal van de historische Hunze betreft.

De loop van de historische Hunze is in circa 3000 jaar weinig veranderd. Zoals bij elke meanderende rivier zal er sprake zijn geweest van doorbraken waardoor een lus werd afgesneden. Tot een daadwerkelijke verandering van de ligging kwam het echter niet. Dit veranderde door menselijk ingrijpen vanaf de middeleeuwen. De aanleg van kanalen in de late Middeleeuwen betekende dat het water werd omgeleid, waardoor de Hunze via de zuidkant naar het noordwesten van de stad Groningen liep. Hierdoor raakte de oostelijke en noordelijke lus, waaronder de lus aangetroffen onder woonwijken De Hoogte en Selwerd, buiten gebruik en verlandde. De hier aangetroffen oeverwal moet dus ouder zijn. Volgens Kortekaas (2000, p. 7) dateert het oeverwallensysteem van de Hunze mogelijk in de 4^e of

5^e eeuw.

De kleilagen ten zuiden van deze oeverwal zijn humusarm, een zwaardere kleisoort en lichter van kleur. Deze kleilagen bevatten geen puin zoals de mogelijke oeverwal, maar wel roestvlekken van in de klei aanwezig geoxideerd ijzeroer (wat bij de oeverwal weer ontbreekt). Een combinatie die een natter landschap suggereert: te nat voor menselijke activiteiten en door de natheid oxideerde het in de grond zittende ijzer. Deze lagen zouden dan de kleiafzettingen zijn ontstaan bij hoog water of overstromingen waarbij het water van de Hunze over de oeverwal stroomde. Dit maakt het dan ook niet vreemd dat hier geen archeologische resten zijn aangetroffen. Dat daarentegen in de lagen van de oeverwal wel een geringe hoeveelheid baksteenpuin is waargenomen, wijst erop dat de oeverwal zelf wel droog was.

In dit achterland wordt het enige archeologische spoor aangetroffen (werkput 1 spoor 12, werkput 2 spoor 10). Het lijkt te gaan om een natuurlijke sloot met een westnoordwest-ooszuidoost. Daarmee ligt deze sloot min-of-meer loodrecht op de oorspronkelijke stroom van de Hunze. Of de sloot een zijstroom van de Hunze was, kan niet worden bepaald. In de sloot werd een kleine hoeveelheid baksteenpuin aangetroffen, waaronder een bijna intacte baksteen met als afmetingen 27,5×13,5×6,5 cm, waarmee deze dateert in 12^e – 13^e eeuw, of eventueel de 14^e – 15^e eeuw. Aangezien de sloot waarin deze baksteen werd gevonden de kleiafzettingen doorsnijdt, moeten deze en de oeverwal ouder zijn.

De overige aangetroffen sporen dateren zonder uitsluiting in de twintigste eeuw. De oudste van deze zijn drie grote en diepe gaten opgevuld met zand. Het gaat om de funderingen van drie silo's. Op het aangrenzende terrein van FinCo Fuel (FinCo Terminal Groningen) staan nog meerdere van deze silo's. Oorspronkelijk was deze opslagterminal groter en besloeg ook de onderzoekslocatie (zie afb. 3.2).

De overige recente sporen zijn gerelateerd aan de in gebruik name van het terrein door de Marne Mosterfabriek en dateren dus van eind jaren zestig, gezien de verhuizing naar de huidige locatie in 1968. Het gaat om drains om het land te ontwateren, enkele grindbanen en de fundering van de bestrating op het terrein.

Afbeelding 3.2. Topografische kaart uit 1991 met hierop de silo's op het onderzoeksterrein (rood omcirkeld). Bron: Topotijdreis.

4 Conclusie

J.R. Veldhuis

Op basis van de in hoofdstuk 2 gegeven spoorbeschrijvingen en de in hoofdstuk 3 gegeven interpretatie, worden hier de onderzoeksvragen beantwoord. Doordat de onderzoeksvragen uitgaan van aanwezige archeologische resten (sporen en vondsten) is het niet mogelijk om de onderzoeksvragen afdoende te beantwoorden. Archeologische resten ontbreken namelijk zo goed als volledig. Er is sprake van slechts één archeologisch spoor: een sloot die mogelijk een natuurlijke oorsprong heeft. In deze sloot zijn puinresten aangetroffen waaronder een bijna complete baksteen welke op basis van de afmetingen dateert in de late middeleeuwen, de 12e – 13e eeuw, of eventueel de 14e – 15e eeuw.

1 *Wat is de geologische/bodemkundige bodemopbouw?*

De bodemopbouw betreft een fluviatiele kleigrond. Het gaat om een humeuze klei aan de noordzijde en stevige en kleiafzettingen met weinig tot veel ijzeroer ten zuiden van deze. Alle aangetroffen kleilagen bevatten weinig tot geen zand in gradaties van siltigheid. Het lijkt te gaan om een oeverwal van de historische Hunze met kleiafzettingen als gevolg van overstromingen in het achterland.

2 *Zijn er resten uit de prehistorie of jongere archeologische perioden in het onderzoeksgebied aanwezig, zo ja, wat is de precieze ouderdom en aard van deze resten?*

De archeologische resten beperken zich tot een kleine hoeveelheid baksteenpuin en één antropogeen gebruikt spoor, een mogelijke sloot waarin in beperkte mate baksteenpuin is gedumpt. Het in de lagen aangetroffen baksteenpuin is te gering en te gefragmenteerd om dit te kunnen duiden. Dit geldt ook voor het materiaal aangetroffen in de sloot. Eén van de bakstenen aangetroffen in deze als puinbaan geïnterpreteerde sloot, kan op basis van de afmetingen in de Nieuwe Tijd worden gedateerd.

3 *Zijn er aanwijzingen betreffende de aard van de activiteiten die ter plekke van het onderzoeksgebied plaats vonden (ambachtelijke activiteiten, sporen van landgebruik)?*

Gezien het bijna volledig ontbreken van archeologische sporen en vondstmateriaal, lijkt er geen sprake te zijn van (menselijke) activiteiten op de onderzoekslocatie. De enige aanwijzing voor menselijke aanwezigheid wordt gevormd door aangetroffen puinresten. Deze zijn in lage aantallen aange-

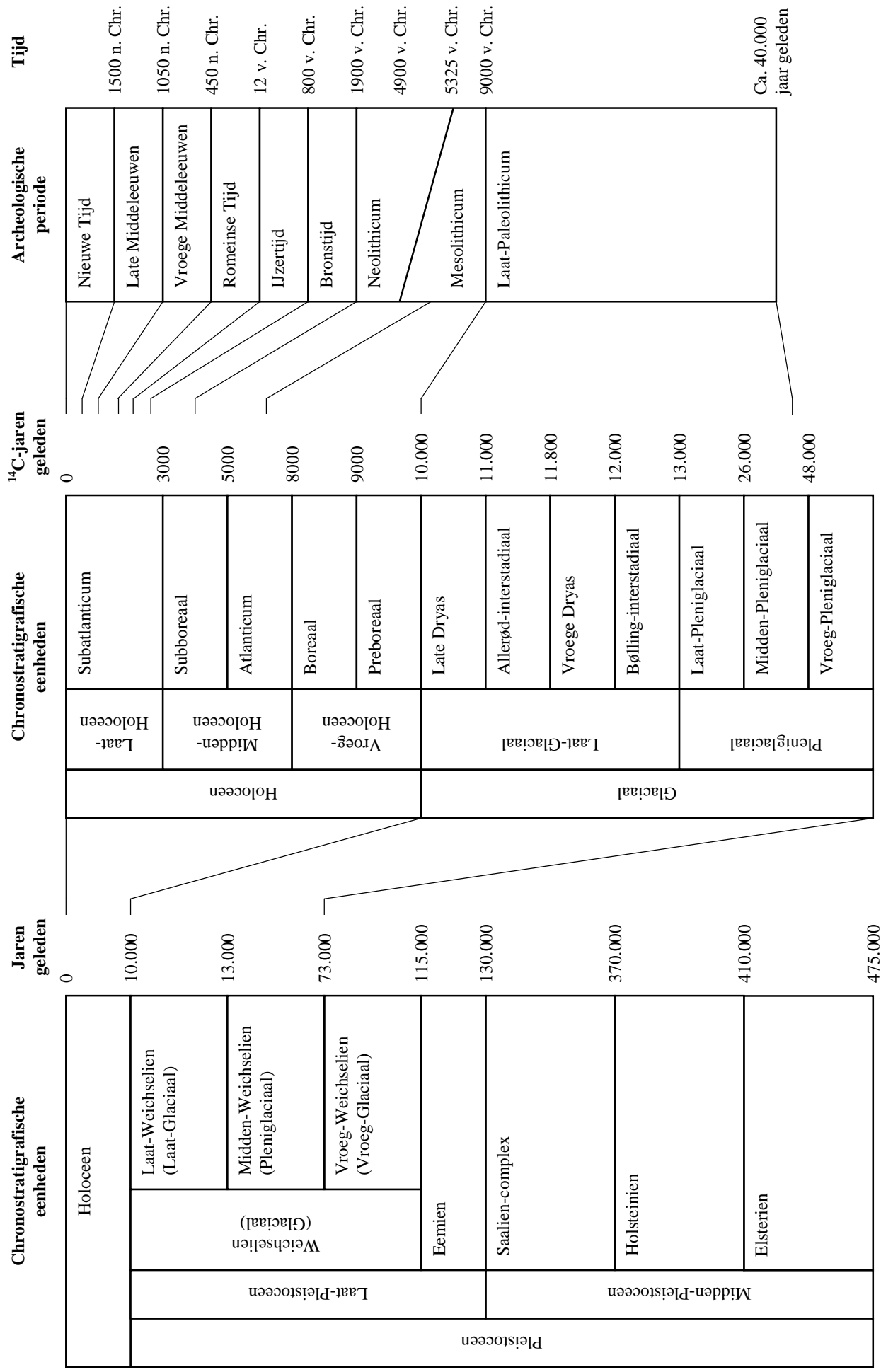
troffen in de meest noordelijke gelegen laag, een mogelijke oeverwal, en in een waarschijnlijke sloot. Hoewel westelijk van de onderzoekslocatie meerdere steenovens zijn aangetroffen, lijken deze aantallen te weinig om ook hier een steenoven te veronderstellen. Het is daarmee niet mogelijke activiteiten te herleiden.

Het verhaal van de locatie is het verhaal van rivierafzettingen. Een duidelijk afwijkende kleilaag met hierin ondefinieerbare puinresten is genterpreteerd als een oeverwal. Deze oeverwal hoort bij het stroomgebied van de historische Hunze welke op korte afstand van de onderzoekslocatie stroomde. Daarmee dateert deze oeverwal waarschijnlijk in de vroege Middeleeuwen, de 4^e – 5^e eeuw. De overige kleilagen zijn dan rivierafzettingen in het achterland, mogelijk een soort kom. De oeverwal zal droog genoeg zijn geweest voor menselijke aanwezigheid (zoals ook blijkt uit de aangetroffen puinresten), terwijl het achterland gezien de kleisoort en aangetroffen ijzeroer waarschijnlijk te nat zal zijn geweest.

Literatuur

- Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0*. Amersfoort.
- Kortekaas, G.L.G.A., 1999. Van Starckenborghkanaal, opgraving. In: J.A.N. Leutscher-Bosker et al. (red.), *Hervonden Stad 2000*. Groningen, pp. 22–23.
- Kortekaas, G.L.G.A., 2000. Euvelgunnerweg 28 en Eemspoort, opgraving. In: J.A.N. Leutscher-Bosker et al. (red.), *Hervonden Stad 2000*. Groningen, pp. 7–14.
- Krol, T.N., 2012. *Archeologisch proefsleuvenonderzoek (IVO-P) Cortingborg te Groningen (GR)*. Leek (MUG-publicaties 131).
- Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- Roller, G.J. de, 2016. *Archeologisch booronderzoek aan de Van der Hoopstraat 21 te Groningen, gemeente Groningen (Gr.)*. Leek (MUG-publicaties 15).
- Ufkes, A. & J. Schoneveld, 1997a. *Een archeologisch onderzoek op het kloosterterrein van Selwerd, Gem. Groningen*. Groningen (ARC-Publicaties 5).
- Ufkes, A. & J. Schoneveld, 1997b. *Een archeologisch onderzoek ten noorden van het kasteelterrein van Selwerd, gemeente Groningen*. Groningen (ARC-Publicaties 4).
- Veenman, F.A., 2014. Noordzeebrug. In: J.A.N. Leutscher-Bosker et al. (red.), *Hervonden Stad 2014*. Groningen, pp. 9–12.
- Veldhuis, J.R., 2017. *Een archeologische begeleiding bij de Marne Mosterdfabriek aan de Van der Hoopstraat 21, Groningen, gemeente Groningen (Gr.)*. Groningen (ArcheoSupport-Rapporten 2017-E01).

Bijlage 1 Bijlage Resultaten

Bijlage 2. Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.